

**Thököly Imre a visszafoglaló háború idején
1686-1688**

Jelige: Tokaji Aszú

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	3
II. „nekem egy óra most drágább mint másszor száz”	4
2.1 – Akik fejedelem nélkül maradtak	4
2.2. – Thököly hadvezérként Munkács felé	6
2.3. – Thököly Váradon	8
2.4. – Thököly nemesi ellenállása Erdélyben	9
III. „Te vagy az én törvényem”	16
3.1. – Herceg születik?	16
3.2. – Levelezés a házastársak közt	18
3.3. – Thököly és az 1687. évi változások	20
3.4. – A pozsonyi országgyűlés egyik következménye – A munkácsi vár feladása	24
IV. Befejezés	28
V. Irodalomjegyzék	29

I. Bevezetés

Dolgozatomban Thököly Imre életének egyik legviszontagságosabb és legérdekesebb korszakával foglalkoztam. Egyrészt azért, mert láthatjuk, hogy a felső-magyarországi fejedelem, hogyan próbál a váradi elfogatása után egykori területeire visszajutni, milyen diplomáciai lehetőségeket feszeget, másrészt hogy a változó történelmi-politikai helyzetet hogyan kezeli, s esetlegesen hogyan próbálja meg saját javára fordítani. Szerepe bár a nagypolitikában már nem meghatározó, mégis annál érdekesebb és egyedibb. A török defenzív háborújában a keleti szárny vezetése hárul rá, és az ő irányítása alá rendelt hadakat próbálja egészen Munkácsig vezetni, s egykori fejedelemségébe visszatérni.

Dolgozatom másik központi problematikája Thököly Imre és az Erdélyi Fejedelemség változó viszonya, melyben egy sajátos helyzet alakul ki ezen időszakban. Thököly 1686-ban él a nemesi ellenállás jogával az Erdélyi Fejedelemség területén saját zászlaja alatt hadakat vonultat fel, alig egy éve elkobzott birtokait fegyveres ellenállással próbálja visszaszerezni. Már a tárgyalt korszakban ígéretet kap az erdélyi fejedelmi trónra, s a történelem Thökölyt igazolja: néhány évvel később, 1690-ben még ha csak rövid időre is, de valóban erdélyi fejedelem lesz.

E két év mozgalmas időszakára vonatkozóan dolgozatomban érintem Zrínyi Ilona és Thököly Imre változatos levelezésének elemzését is, melyben megjelenik a szteganográfia és a sifírozás is. Érintőlegesen láthatjuk, hogyan hat Thököly Imre sorsára az eperjesi vértörvényszék, a pozsonyi országgyűlés, Thököly sebesülése, a munkácsi vár kapitulációja.

Mindezen tények és események teszik érdekessé és mozgalmassá az 1686-1688-ig tartó küzdelmes éveket Thököly Imre életében, s dolgozatomat mindezen elemekre kitérve készítettem el.

II. „...nekem egy óra most drágább, mint másszor száz”

2.1. Akik fejedelem nélkül maradtak

Thököly Imre elfogatása után sorra adták fel a kurucok a még Thököly kezén lévő erősségeket. Az egyetlen vár, amely tartotta magát Munkács vára volt, amelyet a hű feleség Zrínyi Ilona oltalmazott. Thököly Imre jól felszerelt várban hagyta feleségét, amely akkor Felső-Magyarország egyik legerősebb, bevehetetlennek hitt vára volt.

A munkácsi vár a Thököly-Zrínyi házasságban többször is fontos szerepet játszott. 1682 júniusában itt kötöttek házasságot és a fejedelmi pár az uralkodásuk három éve alatt többször is megfordult Munkács várában. Amikor 1685 októberében Thököly az élelemmel, katonákkal és hadi készülettel jól megrakott várból távozott, nem csak feleségét, és fogadott gyermekeit hagyta a várban. Zrínyi Ilona mellett rokonsága nagy része is a várba húzódott. Thököly testvére, Nádasdy Istvánné Thököly Mária a férjével, és Thököly Erzsébet is férjével, Sándor Gáspárral.

Nemcsak a katonai védhetőség, a földrajzi adottságok indokolták a fejedelmi udvar itt tartózkodását. Zrínyi Ilona is többször érvelt azzal, ami teljesen jogos érv, hogy a munkácsi vár a Rákócziaké, így ő csak gyermekei örökségét védi. Ennek az érvelésnek azonban egy apró szépséghibája mégis akadt, a tulajdoni viszonyok ellenére Zrínyi Ilona 1686 és 1688 között mindvégig Thököly vörös zászlóját helyeztette ki a vár fokára, vagyis korábban maga is a hatalmi viszonyok jelzését tartotta fontosabbnak.

Munkács volt az utolsó reménység, a felső-magyarországi fejedelemség utolsó védőbástyája. A vár 1688. évi januári kapitulációjával megszűnt ez a sajátos régió és ezzel Magyarország térképéről nyomtalanul eltűnt a kurucok országa.

1685 októbere és 1688 februárja között, az egymástól távol töltött évek alatt, remény, kétségbeesés, várakozás és bizonytalanság váltotta egymást a fejedelmi hitvesi pár életében.

A munkácsi ostrom története egy ebédmeghívással kezdődött. A várban, Zrínyi Ilona mellett maradt tényleges döntéshozók – Rákóczi emlékezése, s Thököly elrendelése szerint – a következők voltak:

„Anyám mellett maradt Thököly kancellárja, Absolon (Dániel) egy éles eszű, egyszersmind gonosz lelkű férfi (tanácsosainak zászlóvivője és lutheránus felekezet híve volt)

és Radics András (szintén tanácsos és lutheránus) egyik a politikai, másik a katonai ügyek intézésére.”¹

Radics András, mint a vár kapitánya már Thököly fejedelemségének kezdetétől megkapta ezt a kinevezést, és az ő katonai irányítása kísérte végig Munkács várának sorsát Thököly uralkodása és a kuruc hatalom teljes ideje alatt. A váratlan, és hihetetlen elfogatás után a Thökölyvel lévő hadak szétszóródtak, a legszűkebb kör maradt csak egyben, Thököly legfőbb bizalmasai, unokatestvére Petróczi István irányítása alatt, akik Erdélybe húzódtak.²

A Váradon fejedelem nélkül maradt szolgák és hadak visszaindultak Munkács irányába, de csak néhányan jutottak el az erősségig.³ Thököly, aki még a táborozás kellős közepén volt, 1685 októberében egy teljes tábori készülség szükségleteit hagyta maga után a szerdár kapuján kívül. A hű rokon, Petróczi, természetesen gondoskodott Thököly ingóságairól, a lovakat és egyéb portékákat az Erdélyi Fejedelemség területére vitte magával, amit nem tudott magával vinni, azt Váradon hagyta.⁴

Az elfogatást követő napokban a legnagyobb veszteség természetesen a kurucok átállása volt. Közel húszezer katona vált labanccá a Thököly-felkelés alatt, s Thökölyvel alig háromezer hű katona maradt 1685 októbere után.⁵

Ez egyet jelentett azzal, hogy Thököly tulajdonképpen teljes haderejét elvesztette, és ennyi embert újra összetoborozni egyszerűen lehetetlenség volt. Főleg, hogy a törökben már ezután senki sem bízott. Továbbá komoly összegek is veszttek el a várakkal, Thököly ugyanis Kassán, Regécen és Sárospatakon még mindig nagy értékeket halmoztatott fel, éppen azért, hogy e fontos erősségek védeni tudják magukat és ne kényszerűségből kelljen feladniuk a várat. Thököly fogságának híre úgy tűnt minden parancs és hűségeskü alól feloldozta a várvédőket.

¹ „Nem sokkal Thököly távozása után a német hadsereg megérkezett említett várunk ostromlására.” Rákóczi Ferenc: Vallomások. 2003. (Továbbiakban: Vallomások) 17.

² Török-magyarkori államokmánytár. 7. kötet Pest, 1872. (Továbbiakban: TMÁO) 7. k. 178–183. „Megfogattatásakor az mellőle elszéledett s birodalmunkban szállott hiveit befogadtuk...”²

³ Thaly Kálmán: Késmárki Thököly Imre naplói és emlékezetes írásai. Pest 1872. (Továbbiakban: Thaly) 294. „Írja feleségem az Munkácsra indult szolgámnak s hadamnak is szatmáriak által való felverését, sok ezereket érő költségünknek, és lovaimnak elveszését...” csak néhány héttel később tudja pontosítani felesége levelét Thököly naplójában: „1685. dec. 20. : Petróczi urammal várad tájáról elment szolgálaim, s hadaim nem az szatmáriaktól annyira, mint az máramarosi oláhoktól romlottak meg, de sokan be is mehettek Munkácsra. Petróczi uramot pedig Erdélyben vitette az fejedelem.”

⁴ Thaly, 296. „Petróczi uram bévitte volna Erdélyben lovaimat s egyéb javaimot és hogy Váradon is volna valamely partékám.”

⁵ Thaly, 271. „1685. nov. 26. : „váradí török érkezett, feleségem 5. novemberis datált levelével s abban includált Absolon uram czédulájával, kiben is írják Kassa feladását az ellenségnek, Géczi István és Petneházi elpártolások miá, Regéc, Szádvára is ellenség kezében deventiált – az várad táján elhagyott hadak is labanczczá lettenek.”

Szerencsére az új évre minden rendeződött, Thököly 1686. január 2-án visszahelyeztetett méltóságába, engedélyt kapott a zászlóbontásra és török fermánnal útjára bocsájtatott, Váradra megaláztatása helyszínére ünnepélyesen vonulhatott be – de fejedelemségébe, egykori hatalmába és feleségéhez nem térhetett vissza.

2.2. Thököly hadvezérként Munkács felé

Az 1683-as bécsi ostrom óta várható volt, hogy a meggyengült török haderő és az ellentámadásba kezdett Habsburgok nagy összecsapása nem várat magára. A Szent Liga eszményében egyesülő seregek előrenyomulása és területfoglalása elsőként Thököly fejedelemségének területét érintették és nagy léptekben haladt előre a kuruc területek visszahódításában. Thököly diplomáciai kísérletei – Sobieski János lengyel király közvetítése ellenére is – kudarcba fulladtak. A pápa és a német-római császár nem kívánta a keresztény felszabadítás eszményébe bevonni Thökölyt.

A kényszerpályára szorult Thököly Munkács felmentését, fejedelmi területeinek visszaszerzését csak segélycsapatokkal tudta volna megoldani. A geopolitikai helyzet adott volt. A Szent Liga visszautasítása egyet jelentett azzal, hogy Thököly sem a lengyel, sem a német-római, sem francia segélycsapatokra nem számíthat fejedelemsége megtartásában. Így kelet felé csak az Erdélyi Fejedelemség és a szintén szomszédos hódoltság területéről a törököktől kényszerült katonai támogatást remélni.

Ha a nagyhatalmi tervek nem is egyeztek, az érdekek találkoztak. Thökölynek csapatokra volt szüksége, hogy visszatérjen fejedelemségébe. A haditerv előkészítésében a török tárgyalóasztalánál ült, miközben gondolatai Munkács felmentése körül jártak.

Thököly hadvezéri képességeit a korban mindenki elismerte, most is a Munkács felé induló hadtest útirányában kikérték a véleményét.⁶ Végül Thököly elképzelései és tervei alapján formálódott meg a török nagypolitikai haditervben a keleti szárny útvonalterve.

A Szent Liga offenzív hadmozdulataira válaszként 1686 elején elkészült a török defenzív háború terve. A Szent Liga három irányban vonult: az északi szárny Munkácsig, a főszereg Buda felé, és a déli szárny a Balkáni területekre. A defenzíva válasza a következő volt: a keleti szárny – élén Thököly Imrével – Munkácsra, a főszereg Buda irányába, és a déli szárny a Balkán területére.

⁶ Thaly, 265. „hadakat adnak mellém, csak már jól gondolkozzam: honnét kezdjük el az operációt, és mint lehessen Szarvasrúl, Szólnokról kitudni az ellenséget” „...Declaráltam én is, mely felé javallanám az menetelt...”

A török hadakat Drinápolyból indították útnak⁷ és a seregek Nándorfehérvár alatt gyülekeztek. A hadvezérek is Nándorfehérváron találkoztak, ahol a csapatok csatlakoztak hozzájuk – Thököly 1686. január 12-én érkezett Nándorfehérvárra⁸ –, s a seregek szétválása után csapataik élén vonultak tovább a kijelölt útvonalon. Thököly az alá rendelt keleti hadtesttel Temesvárra, onnan Váradon át, Munkács felé tervezte útját. A mellé rendelt Huszain effendi csak Váradig kísérte, Munkács felé a felmentő sereg Thököly egyedüli vezetésével indult.⁹ Céljuk utat törni és visszafoglalni a területeket, s Thökölyt visszahelyezni fejedelemségébe.

A terveknek megfelelően egészen nagy, tízezer főnyi létszámmal adtak hadat Thököly mellé,¹⁰ a Váradra érkezett csapat mégis kevésnek bizonyult Caraffa húszezer fős seregével szemben.¹¹ A Várad környékén veszteglő sereg megerősítésére ezért Nándorfehérvárról újabb tíz ezer főnyi tatár hadat küldtek támogatásként Thököly után.

A tervekhez képest, Thököly nem jutott el Munkácsra. A török és főként Thököly közeledésének a hírére a németek igyekeztek beékelődni a hódoltság déli részeiről Váradra közeledő Thököly és Munkács közé, így megakadályozva az egyesülést a fejedelmi területekkel. Caraffa ugyanis tisztában volt azzal, hogy a Thököly vezetésével közeledő hadnak mi lehet a célja, ezért csapataival átkelt a Tiszán és Debrecen, Szentjobb, Szatmár és Kálló felé közeledett s e négyszögben beékelődött Munkács és Várad közé, s környékükön is a német csapatok táboroztak.¹²

A hadi felállás megtörtént és a helyzet konzerválódott. A kedvező sík terepen Munkács felé németek táboroztak, így a Váradon rekedt Thököly kénytelen volt hosszabb időre berendezkedni egykori elfogatása helyszínén.

⁷ TMÁO, 7. k. 129. Táborba való készületeknek nagy jelei látszanak, az letett vezér kihája is tíz zászlóval... jan. 5 mene el Landor-Fejérvár felé.”

⁸ TMÁO, 7. kötet. 127. „Tökölyi ő nagysága Landor-Fejérváratt hallatik.”

⁹ Thaly, 307. „elsőben Tömösvárra menjünk és odagyűlnek az hadak, ha úgy tetszik, engemet tíz vagy tizenkétezer emberrel elküld Munkács felé, maga vagy Gyula, vagy Várad, vagy Tömösvár alatt az több hadakkal megvár.”

¹⁰ Thaly, 287. ... „... tízezer emberre, nyugodt hadra kívánják tölteni az mellém rendelendő hadakat... az budai vezér és ott való sereg kemény követtséget küldett volna az szerdára énmellem: miért kellett engem elhozni? s bár úgymond, több Thököli is volna mostan! Az váradi pasára fermánt is hozott, hogy emberemet, leveleimet küldjem Munkács felé, s írjak feleségemnek: tartsa corpusban s gyűjtesse az hadakat...”

¹¹ TMÁO, 7. k. 140. „Tökölyi Váradra érkezett tizenöt ezerezered magával, elhiszem az német és labanczság Szathmárra való takarodásának ez lehet az oka.”

¹² TMÁO, 7. kötet. 124. „Hozák hírül hogy háromszáz gyalogok jüttek által mind németek az Tiszán, Álgúy nem volt véllek, hanem tüzes szerszámokat, öreg gránátokat hozó szekerek, kiknek számának végére nem mehettem kegyelmes uram. Ugy látom, naponként jünnek által az Tiszán, ezek penig mind Kállóban szállottak szekereüstül... hová szándékoznak, Várad-é, vagy Sz. Jób alá, bizonyosan nem tudom, de Váradot emlegetik.”

2.3. Thököly Váradon

A Váradon tartózkodó Thököly a pasa mellett igyekezett saját kényelmét, fejedelmi szinten tartani.¹³ Thököly most, hogy visszahelyeztetett fejedelmi méltóságába, személyes kedvteléseiről sem akart lemondani, kedvenc péksüteményeit, fehér kenyeret és mézes pogácsát és méhsert Kolozsvárról hozatott.¹⁴ Thököly azt is elérte, hogy a váradi pasa hódoltató levelébe belevegye Thököly és seregének követeléseit is. A katonák bort és szalonnát kívántak, nem is keveset, és egyértelmű volt, hogy a hódoltató levélben szereplő borra nem az italtól önmegtartóztató törököknek van szükségük. Az erdélyiek viszont a mennyiségekből következtethettek arra, hogy a Thököly mellett táborozó magyar seregek létszáma is igen jelentős.¹⁵

Az évszakok váltakozásával a ruházkodás terén újabb szükségletek merültek fel, amelyek kielégítésére többnyire a munkácsi vár ládáiban őrzöttek közül kerültek elő a kedvesebb darabok, melyek Thökölyhez juttatásáról a felesége gondoskodott.¹⁶

A magányos napokon, a tehetetlen és türelmetlen várakozás idején a legjobban a zene terelhette el néhány órára a gondokról Thököly figyelmét, levélben kérte feleségét, hogy írja meg, milyen zenészek maradtak Munkácson, akik közül tudna még választani.¹⁷ Amit Munkácsról nem tudtak küldeni, azt az erdélyi fejedelemség területéről szerezte be.¹⁸

Mindezen felsorolás mellé természetesen a Petróczi mellett maradt szolgálit is visszarendelte magához.¹⁹

¹³ TMÁO, 7. k. 139. Közös vendégeskednek Sebesvárott 1686. február 5-én Keceli Györgynél: „Tökölyi fejedelemnek és az tömösvári passának tegnap vacsorára ma ebédre gazdálkodtam.”

¹⁴ TMÁO, 7. k. 140–141. „gyalai hídnál találkozánk egy nálunk való gyalog emberrel... ötöt az Tököli deákja küldi Kolozsvárra ez végre, hogy feje kenyeret s mézes pogácsát kell Tököli ő nagysága számára az táborra venni... az két fehér kenyeret s három öreg mézes pogácsát s három kissebbet vétesse meg kegyelmed vélek... magunk elvisszük az táborra ő nagyságának s mind az méhsert...”

¹⁵ TMÁO, 7. k. 143. „Tökölyi uram dolgai felől, az este is minémű hódoltató levelek érkeztenek... még kegyelmed olyan levelet nem látott, melyben bort, szalonnát kéretett, nem maga számára írja, de bizony sok volna tíz vagy tizenkét magyar számára annyi, mert a mint az hunyadiak beszélnek, Tökölyi uram nem csak annyi magával volt.”

¹⁶ ZIL, 422. „A mikor az hajduk mennek akkor köldek szekszénás lovon elköldem szükséges portékát, kell-e nyári kentest, kglmednek várom tudósítását, tálakat csináltattam....”

¹⁷ ZIL, 422. „muzsikás nincsen csak czipke és német trombitás, két terek sipos, de az olyan elég van kglmednek...”

¹⁸ Thaly, 178–183. „vásárlás engedtetett, hintót, szekereket, lovakat, paripákat, fegyvereket, élel, alkalmatosságokat vittének neki...”

¹⁹ TMÁO, 7. k. 148. „hintót kíván, szekeres lovakat, paripát, hogy vigyen nekie pénzén, az hol talál, igen hamar, s három szógáját is Petróczi velek vigye ki, egy Egri nevű inasát is küldte, hogy az feleségéhez menjen Munkácsra.”

Az összecsapások, főleg Debrecen környékén, váltakozó eredményekkel zárultak.²⁰ Thököly megfélemezésére Caprara és Caraffa közös vezérlet alatt terveztek Várad alá indulni a magyar és német hadakkal.²¹

Várad volt a Munkács felé vezető úton a legészakibb pont, amely még török kézen volt. Thököly és a mellette levő, ekkor még csak tíz-tizenötezer fős had azonban még kevésnek bizonyult – a mégoly jó taktikusnak ismert Thököly hadvezetése alatt is –, hogy Caraffa húszezer fős seregével szemben győztes csatára induljon. Ezért a törökök Várad, és Thököly keze alatt levő seregek megerősítésére a már korábban említett újabb hadakat bocsátották Várad irányába Nándorfehérvár felől.²²

1686. február utolsó napjaiban Thököly már belátta, hogy a hódoltság irányából lehetetlenség lesz Munkácsra eljutni. Másik útirányként szinte kézenfekvőnek tűnt a németek megkerülésével, a töröknek adózó szomszédos Erdélyi Fejedelemség területén való átvonulás. Ehhez azonban szüksége volt Apafi Mihály engedelmére.

2.4. Thököly nemesi ellenállása Erdélyben

Thököly 1686. február 24-én levelet írt Apafi Mihálynak, de seregei erdélyi átvonulásának ügyét, kellő előrelátással nem papírra vetette, hanem terveinek ismertetését Izdenczi Mártonra bízta. Sem Apafiban, sem a németben nem bízhatott annyira, hogy ezen elképzeléseit papírra vigye.²³ A válasz természetesen meg is érkezett, papírra vetve mindössze ennyi: „mit magam s országom veszedelmeztetése nélkül cselekedhetem örömet cselekszem...”.²⁴

Thököly nem elégedett meg csapatai átvonulásával Erdély területén, de kívánta, hogy az erdélyi haderő is csatlakozzon seregeihez, továbbá követelte erdélyi jószágai visszaszerzését és titkon maga is az erdélyi trónra vágyott.²⁵

²⁰ TMÁO, 7. k. 147. „az váradi törökök tatárokkal kiütvén Karafát fölverték.”

²¹ TMÁO, 7. k. 147. „Sz. jób feladatása...a császár ő felsége az urnak Barkóczi Ferenc urnak ő nagyságának adta, még ő nagysága benn van az várban... Az német hadak Karafával ő nagyságával mind vissza szállottak Debreczenben, tegnap értek bé. Caprarát ő nagyságát várnák magokhoz, mind az Szolnoknál lévő hadakert elküldöttek, megegyezvén úgy mennek Várad alá. Tökölyi ő nagysága még Váradon van.”

²² TMÁO, 7. k. 148. „az szerdár Landor-Fejérvárról maga személye szerint jű Várad segítségére, tiz ezer tatár is jött melléje az Duna mellett... szerdárt Gyula táján mondották.... sok törököt mond Váradon is. lészen Karafának is kivel harcolni... Karafa magyarral együtt volt húsz ezere magával Szent Jób alatt...”

²³ TMÁO, 7. k. 151. „... nevemmel mondandó szavait meghallgatni és hozzám az említett jó szándéknak közelítésére nézendő válasszal vissza is bocsátani...”

²⁴ TMÁO, 7. k. 153.

²⁵ Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre. Budapest, 1889. (Továbbiakban: Angyal) 164.

Thököly követői újra és újra felkeresték Apafi udvarát, váltogatva egymást. Kölcsei Kende Gábor és Vehéczy Bancsi Ádám márciusban indult e diplomáciai útra. Apafi nem igazán lelkesedhetett az ötletért, hogy Thököly csenevész török, tatár, rác, oláh, magyar és mindenféle szedett-vetett népekből álló, jelenlegi tíz-húsz ezres seregét engedélyezze átvonulni országán. Tehát a válasz egyértelmű volt: Thököly Erdély felé követeket, leveleket küldhet, de tízezer fős, prédára, asszonyra, élelemre éhes seregeket nem vezethet. A kapuk bezárultak, Thököly Váradon vesztegelt, és bármerre próbálkozott, zsákutcába jutott.

1686. április 27-ig tartott Munkács ostroma. Az ostrom ideje alatt Thökölynek nem sikerült közelebb húzódnia. 1686. május 3-án Fekete-Bátor térségébe érve jut Thököly legközelebb Munkácshoz az egész két éves ostrom ideje alatt, s a híresztelések nagyszámú török hadakról számoltak be.²⁶ Thököly levelezéséből azonban tudjuk, hogy a jelentős számú török had pusztán félemlítő híresztelés volt, és a taktika ügyesen bevált. Ez mit sem változtatott azonban a tényen, hogy Thököly sem ekkor, sem később nem rendelkezett kellő sereggel Munkács felmentéséhez. A legközelebbi utakat ellenségei állták el, akármilyen közel is volt, úgy érezhette, messzebb került Munkácstól, mint eddig bármikor.

A határán szétomló felső-magyarországi fejedelemség vesztét, a szintén török függésben lévő Erdélyi Fejedelemség tulajdonképpen ölbe tett kézzel, nem kis kárörömmel nézte végig. Tehette, nem utasította fermán a szomszédos fejedelemség megsegítésére. Török támogatás alatt egy valamit mindkét fejedelemnek meg kellett tanulnia: fermán nélkül nem is kell és nem is lehet semmit tenni. A kibúvókat mindkét fejedelem kereste ebben az időben. Thököly territórium szerzésére, Apafi politikai átállásra. Annyi bizonyos, hogy Apafi tisztában volt, milyen helyzetben van Munkács, megbízott embereinek azonban pontos utasítást adott, hogyan nyilatkozzanak a portán.²⁷

A többfrontos háború fenntartására kényszerült török haderőt 1686 májusában át kellett csoportosítani. A Thököly keze alatt táborozó tizenöt-húsz ezer fős sereg is szükség volt, s a Lipppa alá gyülekező németek ellen hívták. Így Thököly eredeti úti céljával ellentétes irányban megindult a seregekkel, Lipppa felé. 1686. május 25-től Thököly a Maros túlsági Solymoson tartózkodott és az erdélyi hadakat is ide, Lipppa alá várták.²⁸

²⁶ Thaly Kálmán: Késmárki Thököly Imre és némely főbb híveinek naplói és emlékeztetői írásai. Pest, 1868. (Továbbiakban: Thaly),...delután egy városbeli ember is jött bé olyan hirrel, hogy urunk ő nagysága bizonyos-számú török hadakkal Tiszán túl lévő németeknek egy részét elszélyeztette, s az mely német itt a városon vagyon, hogy az is holnap elmenne, az minthogy bizonyos jelét is láttuk mivel ezen éjjel legjobban elégette...”

²⁷ TMÁO, 7. k. 167. „Munkács iránt kegyelmes uram, tudván nagyságodnak micsoda parancsolatja ment, az nagyságod parancsolatja szerint elő nem hoztam, de igen szorgalmasan kérdezkedvén felőle, csak mint az postától hallott dolgot úgy mondám, hogy obsidio alatt van.”

²⁸ TMÁO, 7. k. 173. „...Az Lippához érkezett hadak felől nekem is lőtt hirem, és csak holnap is várok onnan újabb bizonyos embert vagy tudósítást... Jósika uram előtt lőtt szava az szerdának, hogy tudniillik Lippához

Thököly kényszerű alföldi és déli tartózkodását is kihasználta. 1685 februárjában nota per által elvesztett jószágai szomszédosak voltak azon megyékkel, amelyekben szűk mozgásterében tartózkodott. Szinte adta magát a lehetőség, hogy ha mégoly kevés sereggel is, mint ami ezen időben a rendelkezésére állott, de kísérletet tegyen elkobzott birtokai visszaszerzésére. A Hunyad vármegyével szomszédos Arad vármegyében tartózkodó Thököly kihasználta a kínálkozó közelséget: anyai birtokaira és közvetlen Vajdahunyd vára alá irányította a keze alatti katonákat. A török tudott Thököly sérelmeiről és területi követeléséről Hunyad vármegyével kapcsolatban, de az időpont nem volt alkalmas ennek orvoslására.²⁹

Cserei Históriája szerint a szerencse mégis Thökölynek kedvezett, hiszen szerinte a törökök Erdély németek elleni védelmére irányították seregével Hunyad vármegyébe.³⁰ Thököly tehát egykori birtokain időzött május végén és június elején, Illyén³¹ majd Vajdahunyd alatt. Illye csakúgy, mint Vajdahunyd, Thököly anyai öröksége volt, melyet nota perrel veszített el egy éve. Akkor saját fejedelemségét védte, nem vonulhatott fegyveresen jogos öröksége megvédésére. Egy évnyi felgyülemlett bosszúság és a jogtalanság várt megtorlásra. Feltehetően úgy vélte, ha Munkácsra nem is jutott el, akkor anyja birtokaira bátran hatolhat, itt most nincs sereg, amely megállítsa. Legalábbis egy ideig.

Az Erdélyben fekvő hatalmas Thököly-birtokok ügye már évtizedes jogvita tárgya volt ekkor. Thököly Imre, mint Bethlen Gábor dédunoka, tartotta fenn igényét a hatalmas Bethlen birtokokra – mint Huszt, Vajdahunyd, Illye – első erdélyi útja is az örökség miatt történt, még apja életében, 1667-ben. Akkor Thököly István kiharcolta fiának a Bethlen család ellenében a nagy területű birtokokat. A Wesselényi-összeesküvés következtében Erdélybe menekülő Thököly Imrének először Huszt miatt volt nézeteltérése Apafi Mihály és Teleki Mihály kettősével. Mivel sem életkora, sem politikai fellépése ekkor nem volt jelentős, az északi határon fekvő huszti területeket és a várat átengedte „gyámjainak”. Ekkor úgy tűnt, hogy a birtokvita megoldódott és Apafi után Erdély második leggazdagabb földesura békésen élhet Erdély területén. Így is maradt volna, ha a történelem nem szán más szerepet az egykori felvidéki főúrnak, Thököly Imrének. Az Erdélyben férfivá serdült Thököly Imre erdélyi vagyona miatt is igen kedvező ígéretekkel kapott akkor még pártfogóitól, akik valamilyen módon szerették volna egyesíteni saját vagyonukat a Thököly vagyonnal. Az első ajánlat

kivánná menetelemet, híremmel nincsen... az ellenség dolgairól méltóztassék engem is tudósítani, és kíváncsi választással visszabocsátani becsületos híveimet...”

²⁹ Thaly, 309. „...erdélyieknek békét hagyjunk, irántok való megbántódásim iránt legyenek csendességben, eljő annak is az ideje.”

³⁰ Cserei Mihály: Erdély története. Európa Könyvkiadó Budapest, 1983. (Továbbiakban: Cserei) 186. „Hunyad vármegyére Thököly Imre is a maga hadaival együtt bejött vala a török császár parancsolatjából Erdély oltalmazására.”

³¹ Dobay, 470-499. „Két katona gyött kegyelmes urunktól, Erdélybe, Illyén hagyván ő nagyságát.”

akkor Apafi Mihálytól érkezett, aki leányát szánta feleségül az ifjú grófnak, azonban lánya váratlan halála ezt a frigyet nem tette lehetővé. A második ajánlat természetesen Teleki Mihálytól érkezett, aki megözvegyült lánya kezét ajánlotta fel Thökölynek, s akivel a jegyesség meg is kötött. Apafi Mihály és talán maga Teleki Mihály is abban a reményben engedte 1677–1678-ban a hadak közé Thököly Imrét, hogy e küszöbön álló házassággal megkötötték kezét és korlátozták politikai elképzeléseit is. De nem csak a sors, talán maga Thököly sem az erdélyi fejedelem védőszárnyai alatt képzelte el élete alakulását. Alig ért ki a harcmezőre, máris a kurucok fogságába jutott Zrínyi János, Zrínyi Ilona öccse és ezzel megkezdődött a levelezés Thököly Imre és Zrínyi Ilona között, amelynek végkifejlete e tárgyalt időszakban már ismeretes. Thököly Imre abban a biztos tudatban szakadt el az erdélyi hadaktól 1681-ben, hogy ígérete volt Zrínyi Ilona kezére és olyan kedvező feltételek közt tárgyalhatott, amelyben alku tárgyát képezhették egykori felvidéki birtokai. Thököly Imre tehát házassága és fejedelmi kinevezése küszöbén szakított Erdéllyel. Néhány évvel később – hogy Thököly anyagi és politikai gondjait fokozza – 1685-ben Apafi Mihály tanácsosai javaslatára hűtlenségi pert indított Thököly ellen, s így rátette kezét az erdélyi területen fekvő Thököly-birtokokra. Az ekkor már több évtizedes jogvita a végletekig kiéleződött és mindezen tények után indult Thököly 1686-ban erdélyi birtokaira.

Thököly nem élvezhette sokáig ifjúkora helyszínét: Apafi saját hadait küldte Thököly ellen és annak vajdahunyadi táborát megkergetvén, kiszorította a török szándékai szerint őt megsegítő seregeket a területről.³²

Apafi válaszul egyrészt megtiltotta, hogy Thökölyhez engedjék a Munkácsról érkező levélhordó megbízottakat,³³ másrészt szokásos módon hosszú, sértett levélben panaszkodott a töröknél Thökölyre, részletesen ecsetelve, hogy ifjú korában mennyi jót tettek Thökölyvel, befogadták, tanították és persze csapatokat is adtak alá. Igaz, olyasmit is leírt, amit talán nem kellett volna, beismerte, hogy maga buzdította két ízben is Ibrahim szerdárt, Thököly elfogatására. 1686. június 23-án ugyanis Szebenből Apafi Mihály a következőt írta: „...

³² Cserei, 187. „...Teleki Mihály, eljárván mind a seregeket, elválogata a hadakban, és egy részit Kálnoki Sámuel commendója alá adván, elküldik Hunyad vármegyében, hogy Thökölyt kikergesse az országból. Ki is elmenvén és Thökölyt készületlen találván, mert túl Teleki Mihály megírta vala neki, hogy legyen vesztegségben, az országtól semmi bántódása nem leszen, felterve, felesen leváogatván a hadában és minden szekereit, sok fejedelmi portékáit elnyeri, Thököly pedig maga lóháton kevesed magával elszalad.” Kálnoki Sámuelről: Háromszék főkirálybírája, később Bécsben erdélyi vicekancellár lásd pl. Székely nemesi karrierlehetőségek II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején, illetve Tüdös S Kinga: Székely főemberek a XVII. század alkonyán, Kálnoki Sámuel vicekancellár. *Studia Caroliensia*, 2004/3-4. sz. 215–224. Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben. Készítette: Kállay Ferentz, Nagy-Enyeden, 1829. 254–255. Eszerint a Kálnoki család törzsökös székely familia. „az el vett zászlója Tökölinek megvan Köröspatakon... Kincstármester, Fő provinciális Comissárius is volt, s 1697-ben grófi titulust nyert...”

³³ Dobay, 470–499. „Június 25. Érkezett Madács és Kellemessy uram Szebenből, Erdélyből, mivel az erdélyiek ott megárestálták volt ő kegyelmeket, s urunkhoz ő nagyságához nem bocsátották.”

igyekezhvén kézre kerítésében, két izben is tanácsot kérhvén töllünk mit cselekedjék velle, megfogassa-é? Mi ugy resolváltunk neki: elhisszük, ha megfogatja az németnek kedves dolgot cselekszik velle...”³⁴

A szövegből egyértelműen kiderül az is, hogy Apafit legjobban az sértette Thököly fellépésében, hogy saját zászlaja alatt gyűjtött hadakat, és elfoglalva a területet, uralkodott egykori birtokain.³⁵ Thökölynek a saját zászló alatt vonulásra a török adott engedélyt, vagyis a németek ellen Erdély területére nyomuló Thököly török engedéllyel tartózkodott a területen, de a Vajdahunyad elleni lépés magánakció volt, melyet feltételezhetően nem egyeztetett a törökökkel.

Apafi egyértelműen területsértésnek tekintette, hogy Thököly saját zászlaja alatt vonult Erdély területén és agresszív területhódításnak tartotta. Ezzel a zászlóállítással Thököly tulajdonképpen a nemesi ellenállás jogát alkalmazta, s tette nemesi ellenállást jelentett Apafi Mihállyal szemben. Egy erdélyi nemes ellenállása az erdélyi fejedelem ellen. Az erdélyi jogrend szerint egy nemes választhat, vagy eltűri jószágai elvesztését, vagy ellenáll.³⁶ Bár Thököly elsősorban magyarországi főúrnak számított, hiszen családja a grófi rangot ott szerezte meg, öröksége révén Erdélyben egészen jószágai elvesztéséig a második leggazdagabb birtokosnak számított. Tehát tette egy erdélyi birtokokkal rendelkező nemes ellenállása volt az erdélyi fejedelem ellen, aki nem tűrte jószágai elvesztését, és most ellenállt.

A levélből egyértelműen kitetszik, hogy a visszafordíthatatlan szakadás megtörtént a két fejedelem között. Csatában Thököly és az erdélyiek nem harcoltak soha többet egymás oldalán, egymás ellen annál inkább.

Thököly ezen taktikai lépésének a bosszún és nemesi ellenálláson kívül egyéb oka is volt. 1686-ban már nem csak saját Felső-Magyarországi fejedelemségének visszaszerzésében reménykedhetett, de nagyobb távlatok is nyíltak előtte a török ígéretek fényében. A szultán újabb kaftánt, kardot, zászlót, s vele országot szándékozott Thökölynek adni csak az

³⁴ TMÁO, 7. k. 178–183.

³⁵ TMÁO, 7. k. 178–183. „hadait zászlóstól hirtétel nélkül szélyel jártatta, ... Kérkedvén azzal is, hogy az erdélyi fejedelemségről való donatió (adomány) kebelében vagyon, s az fejedelmi székből ül, sőt Gyula-Fejérvártól fogva török határig azt az darab országot elfoglalván szabadosan disponált, s uralkodott... csak maga jószágiban szállott... kéntelenítettünk bizonyos számú hadakat reá küldeni, és ez országból kimenni kénszeríteni, minthogy az szerdér is megizente volt, hogy csak levágassuk őket s magát is Thökölyt, mindazáltal mi veszedelmében nem gyönyörködtünk de az után birodalmunkban semmiképpen el nem szenvedjük...”.

„...Thökölyi uramat sem dependenter sem independenter sem az török segítség között, sem pedig külön magános hadaival nem admittáljuk és hogy velünk együtt vagy mi ő kegyelmével együtt hatalmas császáruk szolgálatjában foglalatoskodjunk meg nem engedhetjük s nem is cselekedszük.”

³⁶ Erdély története 1. k. Szerk: Makkai László-Mócsy András. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1988. 533.

eljövendő kedvező időre vártak.³⁷ A célozgatások értő fülekre találtak, Thököly pontosan tudta, előbb vagy utóbb, de végül követi egykori elődjét, Bethlen Gábort az Erdélyi Fejedelemség trónján.³⁸ Thököly ezen információk tudatában vonult erdélyi birtokaira, Vajdahunyad alá. A történelem Thökölyt igazolta, hiszen 1690 őszén – igaz csak rövid időre – valóban Erdély fejedelme lett.

Az erdélyi fejedelmi cím ígérete lassan eljutott a hatalmához oly görcsösen ragaszkodó, dinasztikus álmokat dédelgető Apafi Mihályhoz is. Csak sejteni lehet, milyen megrázóak lehettek számára az 1686. május 26-án íródott sorok, melyeket Csáki László Szamosfalváról küldött: „Tökölynek portán erdélyi fejedelemség biztonnyal megígértetett, ki kegyelmes urunknál ő felségénél világos, nem is kétlem hozzá való hajlandóságát sokaknak...”.³⁹

A hír és hogy feltehetően többen is támogatják Thököly erdélyi fejedelemségre juttatását, elegendő volt ahhoz, hogy Apafi és Thököly között a viszony végleg elmérgesedjen. Pedig már ezt megelőzően sem volt felhőtlen a két vazallus fejedelem viszonya. Különösen Thököly megnótáztatása után.

Továbbá kétszeresen bosszanthatta Thökölyt, hogy egykori birtokain éppen a német hadak teleltek. Kevés számú serege miatt 1686 februárjában még nem ronthatott a német táborra, ki kellett várnia a hadba vonulás idejét.

A török Buda alá gyülekezett, s még ha szívesen vette volna is már ekkor, 1686-ban Thökölyt Erdély trónján, nem volt érdeke Thököly miatt összekapni az erdélyi fejedelemmel, szüksége volt annak támogatására a nagy hadi esemény idejére. Thökölyt pedig azzal nyugtatta, hogy engedje át a törökök alá seregeit, magát pedig kímélje az ütközetektől, s ha eldőlt Buda sorsa, akkor térjenek vissza Thököly sérelmeire.⁴⁰ Tehát Thököly Buda ostroma alatt a háttérben maradt.

A török előtt Apafi helyzete sem volt kedvező, különösen Buda eleste után. Az erdélyi hadak teljesen hasznavehetetlenek voltak, nem is érkeztek időben, ráadásul Erdély ellenállása csupán látszólagos volt a német hódításokkal szemben.⁴¹

³⁷ 1685. november 10-i naplóbejegyzés Thaly 259. „... császár nekem újabb kaftánt, kardot, zászlót fog küldeni és más országot is fog adni...”

³⁸ Thaly, 267. „...tegnapi szava az szerdárnak, hogy nagy emberré téssen, Erdélyre czéloz.”

³⁹ TMÁO, 7. k. 174.

⁴⁰ Angyal, 193.

⁴¹ TMÁO, 7. k. 194. „ez előtt az erdélyi fejedelmek magok tulajdon erejekkel az német ellen nagy hadakat viseltek, ellenek győzedelmeskedtek, s most miért nem?... felelé: mert az ország ép s nagy volt, Várad az egész hajdúsággal mind az fejedelmektől függöttek... vezér: sokat mondanak nagyságod felől, micsoda ellenséges szándékkal volna az portához, annak még eddig hitelt nem adott... de inteti nagyságod, megemlékezzék arról, ki adta az fejedelmi kenyeret.... Ha német quártélyozó megyen bé Erdélyben, tatár s török quártélyozó is megyen, ezért meglássa az urad, hogy az német bebocsátásával tatárt is ne vigyen bé Erdélyen quártélyban...”.

Buda ostroma idején mind a német, mind a török minden erejét a legfontosabb erősségre fordította, még az erdélyi hadak is kivonultak. Ha lett volna alkalom Thökölynek a Munkácshoz jutáshoz, akkor ez kínálkozó alkalom lett volna. Thököly tehetetlen volt, mert az adott török parancs teljesen más irányokba terelte, keze alól a csapatokat kivette. Erdélyből történt kiszoríttatása után Temesvárhoz, majd Nándorfehérvár felé irányították.⁴²

A hátszág védelme érdekében augusztus elején továbbra is nyugat felé hívták, Eszék alá.⁴³ Az ősz beköszöntével Horvátország széléről ismét visszatért csapataival Váradra. Novemberben már Nándorfehérvárra ment, hogy a töröknél panaszt tegyen az erdélyi fejedelem eljárásával szemben. Az időzítés tökéletes, hogy felhozza saját sérelmeit: a török Buda eleste miatt neheztelt az erdélyi fejedelemre. Ezért úgy tűnhetett, ha el lehet érni valamit az erdélyi területen, akkor azt most kell megtenni. Thököly nem is késlekedett,⁴⁴ akaratos és nem alkuvó politikája, szerény lehetőségek közt, de most is érződik. Már csak kívánsága kinyilatkoztatásának intenzitásában is. Erdély és Thököly viszonya Munkács ostroma alatt tovább romlott, sőt egyre nyíltabbá és durvábbá vált, egészen a fegyveres összecsapásig. A levélváltások inkább kényszerből történtek, kötelező jelleggel, szigorúan katonai kötelességeikre korlátozva, mindvégig a Thökölyre jellemző rövid, célratörő, kissé pattogó stílusban, de a formális tiszteletadással. Az írott forma ez, a valóság egészen biztos, hogy a már gyűlöletbe átcsapó nézeteltérés, amely nem enyhül. Thököly se Munkácshoz, se egykori birtokaihoz nem jut vissza.

⁴² Dobay, 470–480. „Augusztus 2. Nyolcz óra tájban estve, érkezett kegyelmes urunk ő nagysága bejárója Bay László uram levelekkel, az ki az ő nagyságát Landor- Fejérvárnál hadta.”

⁴³ Dobay, 470–490. „Augusztus 6. Lessenyey uram érkezett kegyelmes urunktúl, az ő nagyságát referálta Eszék felé, a fényes vezér után menni.”

⁴⁴ TMÁO, 7. k. 203. „... az fővezér ő nagysága előtt perleni akar az Erdélyben rajta elkövetett dolgok iránt, derekasban forgatván csak mind azt: Erdélyben bé nem ment volna, ha nagyságod nem híttá volna, melyről való leveleit is nagyságodnak producálja in specie... - írta Baló Mátyás Apafinak 1686. november 16-án, azzal nyugtatva a fejedelmet, hogy „van még az vezérnek dolga, mit igazitsón s tractáljon, felejtí az ő dolgait forgatni...”

III. „Te vagy az én törvényem”

3.1. Herceg születik?

Amikor 1685 őszén Thököly búcsút vett feleségétől és biztonságban, erős várban tudva feleségét elindult Várad felé, még egyikük sem sejtette, hogy nemcsak a biztonságról gondoskodott, de a hosszú hónapokra jövődjének egy részét is Zrínyi Ilonánál hagyta, egy új élet reményében. Thököly csak télen, az áldott ünnepek után értesült a bizonyosságról, hogy a sors fordulatában Munkács várában rekedt Zrínyi Ilona gyermeket vár. Ahogy a hír, úgy a válasz is csak a küldöttek szavai által közvetítődött. Csak Thököly naplójából tudható, hogy felesége várandóssága az egyetlen örömhír és vigasz számára a sötét téli napokon: „nagyobb vigasztalást vettem, hogy csak két hete lévén Munkácsról való kijöveteleknek és feleségemet jó egészségben és jó reménység alatt hatták: naponként nevedvén már tapasztalhatóképpen, és terhes volta nyilvánvaló lévén – Munkács várát is jó dispositióban, s bő éléssel s elég néppel hatták.”⁴⁵

Hogy mennyiben befolyásolta a várható, közlgő családi esemény Thököly lépéseit az természetesen nem bizonyítható, de Zrínyi Ilona kívánsága egyértelmű: „az istenért, ha lehet édes szívem uram, akkor legyönk együtt, hogy igaz szeretettel és hivséggel kézhez adhassam gyermekimet együtt várral, benne valókkal együtt, ha hótom történnék is könnyebb leszen lelkemnek. Ezzel ajánlom magamat kglmed igaz szeretetibe. Kglmednek engedelmes felesége”.⁴⁶

A már több terhességet és szülést megélt, tehát e téren meglehetősen tapasztalt Zrínyi Ilona 1686. május 5-én a szülés várható időpontját próbálja meghatározni levelében: „Azonban édes kedves uram, mi az én állapotomat illeti, én most is nem tudom, mikor kell várni új vendégszámot, nem tarthatom veres superlátra, az most is megvan-e nem tudom; 2-3 hétig-e vagy tovább nem gondolom...”⁴⁷

Minden bizonnyal a türelmetlen várakozás, és reménység a születendő gyermekkel kapcsolatban sokkal inkább téma volt a házastársak közötti információáramlásban, ha nem is levélben, de személyes küldöttjeik által üzenve biztosan. S fejedelmi pár lévén természetesen a hön áhított herceg születését várták. Zrínyi Ilona 1686. május 10-én is ezt írta : „Míg én élek addig senki ne féltse confusiotól Munkácsot, de óránként nem tudom mit éri fejemet, adjon

⁴⁵ Thaly, 302–303.

⁴⁶ Szilágyi Sándor: Zrínyi Ilona levelei 1681–1687. Történelmi Tár 1880. (Továbbiakban ZIL) 419.

⁴⁷ Uo.

isten csak én oly szerencsés lehetnék édes szívem, kegyelememet fiú magzattal örvendezhetném, magam életemnek letételével is nem bánám. Ezzel maradok kgdnek engedelmes és igaz szeretettel szolgáló felesége.”⁴⁸

Thököly 1686 májusában valóban a tőle telhető módon a legközelebb tartózkodott Munkácshoz, de a vár alá nem juthatott el. S még a gyermek megszületése előtt el kellett indulnia egészen a déli területek felé. Az a vágy, hogy e gyermek születésekor együtt legyenek, nem valósulhatott meg. Ez valószínűleg Thökölynek sem tetszett, azonban nem állt hatalmában ellent mondani a török parancsnak. A kölcsönös csalódottság és aggodalom két különböző okból uralkodott a házasságon.

Ez Zrínyi Ilona 1686. május 31-i leveléből derül ki: „értem sok dolgok miatt ide nem gyöhetett, kglmed legyen úgy, mint istennek és kglmednek tetszik. Én édes szivem uram nem tudom, ki kedveskedett ott azzal a hírrel, hogy én megbetegedtem, senki nálamnál jobban nem tudja, és isten ha azt az orát elhozza, akkor kereszteljünk elébb nem... gyalogom és lovasom azok kezel tanánczik az ki megkeresi kglmedet és az által tudositják, mint leszek, más szovának ne higgyen... még el nem múlt az idő, Isten dolga, mikor és mint ,talán igen szépen reá is érkezhetne kglmed...”⁴⁹

A június elején született gyermekről azonban nincs adat. A május végi levélből még egyértelműen kiderül, hogy a felesége és születendő gyermeke miatt nyugtalan és aggódó Thököly szüntelen rémhíreket kapott mindkettejük egészsége felől s ezért küld újabb és újabb levelet, és embert Munkács felé pontos információkért. Ahogy a levélből is sejthető, az olyan bizalmas családi híreket, mint a gyermek neve és születésének időpontja, mindezeket Zrínyi Ilona küldöttjei, lovasa vagy gyalogja tolmácsolta Thökölynek személyesen, s ők értesítették a Hunyad vármegyei birtokaiért küzdő Thökölyt gyermeke születéséről. A júniusban hírt hozó lovas vágója csak az út porát kavarta fel. Dobay naplója nem tesz említést Zrínyi Ilona másállapotáról sem, levelezésben nem maradt fenn.

Feltételezhetően azonban a Thököly-Zrínyi házasságban a második fiúgyermek látott napvilágot 1686 júniusában, Munkács várában. Zavaró ugyanis az első herceg születésének névadás körüli bizonytalansága. Pedig egyértelmű, hogy az 1683-ban Lőcsén született kisfiú a György nevet kapta, és érthetetlen, hogy miért keveredik az István keresztnévvel, ha csak nem azért, mert a férje abszolút távollétében, egyedül Munkács várában tartózkodó Zrínyi Ilona a második fiúgyermeket Thököly apja után Istvánnak kereszteltette. A kis herceg, Thököly István születéséről, életéről, vagy haláláról semmi sem maradt fenn, pedig a gyermekeit oly

⁴⁸ ZIL, 420.

⁴⁹ ZIL, 420.

féltő szeretettel óvó Zrínyi Ilona, aki maga szoptatta gyermekeit, biztos, hogy mindent megtett legkisebb gyermeke, a Thököly név örökösének életben tartására.

3.2. Levelezés a házastársak közt

Thököly elfogatása után nem sokkal már megkezdődött a levelezés Munkács és a török vezetés, valamint Thököly között. A levelezés bizalmas emberek útján folyt az erdélyi fejedelemség területén. Caraffa természetesen tisztában volt vele, hogy a házastársak között igencsak élénk levélváltás folyik, ami felettébb bosszantotta is. A sűrű levélváltásról tanúskodnak nemcsak Rákóczi Ferenc Vallomásai, de Dobay Zsigmond 1686-os naplója is.

Ezen évben tizenheten töltötték be a levélhordó szerepét. Név szerint: Szent-Andrássy János, Egry János, Kis Pál, Komlóssy, Futaky, Kubinyi Péter, Görgey Imre, Pogány Zsigmond, Lessenyey Nagy Mihály, Madács Péter, Kellemessy János, Nemessányi Bálint, Bay László, Jeney Sámuel, Baranovszky András, Tardy István, Letenyey Márton.

Mellettük deákok a hírvivők és néha katonák is fel-feltűnnek postásként, sőt az ostromzár alatt lévő Munkácsra akadt, hogy egy parasztasszony vitte be a levelet a városból.

A szorosan körülzárt várból mindig az este beköszöntével tört ki egy kisebb csapat a levélvivőket védve, s miközben a német strázsával megütköztek – elterelve azok figyelmét –, az alatt indultak Thökölyhez az alkalmi postások. A levéllel sosem egy embert indítottak útnak, legalább ketten vitték, sokszor két fő katonai kísérettel.

A várba is nagy többségében éjjel érkeztek a levelet hozók, és sokszor még ugyanazon éjszaka indították útjára a választ. Előfordult, hogy egy nap többször is indítottak egymáshoz levelet. Ugyanez fordítva is megtörtént, és az is előfordult, hogy egy napon egymás után érkeztek küldöttek Munkácsra.

A közlekedés vagy gyalog, vagy lovon történt. Igen gyakori eset, hogy a fontos küldötteket parasztruhába öltöztetve indították útnak a levelekkel.

A levelezés csak a Hunyad vármegyében bekövetkezett események után akadozott némileg, amikor erdélyi és német részről is nehézségekbe ütköztek a levelet szállítók.⁵⁰

A Thökölytől érkezőktől elsősorban a fejedelem tartózkodási helyét akarták tudni. Zrínyi Ilona leveleiben a vár állapotáról, az ostromról, a hadi eseményekről értesítette Thökölyt.⁵¹

⁵⁰ Dobay naplója: „Június 25. Érkezett Madács és Kellemessy uram Szebenből, Erdélyből, mivel az erdélyiek ott megárestálták volt ő kegyelmeket, s urunkhoz ő nagyságához nem bocsátották.”

Thököly nevében és ügyében írt férje fogsága alatt a bosztandzsi pasának és a portának is.⁵² Zrínyi Ilona Munkács ostroma alatt Thököly leveleit küldte Lengyelország felé, s különösen sűrűn levelezett egy Demiczky nevű lengyellel, aki a munkácsi várnak is gyakori vendége volt.

Sokkal érdekesebb, hogy a szóbeli üzenetek közlésén, és a folyóírással írt leveleken kívül még milyen módszereket használt a házaspár levelezésükben.

Az egyik ilyen módszer volt a szteganográfia: a láthatatlan tinta. Ennek használatáról pontos képet kaphatunk a Thököly naplójában olvasható Zrínyi Ilona 1685. december 30-i levelének történetéből: „parasztruhában feleségem inasa, Kulin nevő, az másik, az Bereg vármegyei parasztember adának kezemhez egy félárkust, tiszta, s nem írott papírost, kirúl midőn tudakozódtak volna jelentém: azon oly írás volna, kit tűz által lehet megismérni...”.⁵³ Ugyanezen módon küldte el Thökölynek a munkácsi vár alaprajzát is.⁵⁴

A másik a sifrírozás, vagyis a rejtjelekkel írás. Rákóczi Vallomásaiból tudjuk, hogy Zrínyi Ilona rendelkezett egy saját titkos kóddal is, amit csak ő és Thököly használt, tehát ez a kód kifejezetten a házaspár egymás közötti kódja volt, amivel a legbizalmasabb információkat vitték papírra.⁵⁵

A levélváltás gyakoriságáról szólva, az 1686-os évben átlagosan háromnaponta küldtek egymáshoz levelet, természetesen akadt, hogy ritkábban, de az is, hogy naponként, vagy egy nap többször is indítottak útnak levelet. Ez minden bizonnyal az információk sürgősségétől is függött. 1685 októberétől egészen 1692-ig a levelezés volt az egyetlen érintkezési lehetőségük a házastársaknak, és éppen 1688 elején Zrínyi Ilona a kapitulációs aláírásával erről az egyről is le kellett, hogy mondjon. Közel két évre minden kapcsolat megszakadt a házastársak közt, és csak Thököly erdélyi fejedelemsége hozza meg az áttörést.

⁵¹ Szilágyi Sándor: Zrínyi Ilona levelei 1681–1687. Történelmi Tár, 1880. (Továbbiakban ZIL) 419. Zrínyi Ilona levele 1686. május 5. : „nagy confusiovel ment vár alul maga Caprara general, és irhatom kgmednek 700 és 16 forgó golyót és tözes labdákat keveket és granátoknak sokaságát hánta be várokba és palánkokba, több ember kárával nem vagyunk 8-nál, az otorny és az felső áhok oda vannak, az egy háló házunk és aranyos palota megmaradott... igen kevés lövést tettek hiában várbul, omlott olykor sorján német... ha asszony ember vagyok is Munkácson megmertem várni őket, vigyék hírét máshová is...”.

⁵² Thaly, 277. „feleségem levelét vette, kiben írja nekie, hogy szép hadai vadnak az váron kívül s belül is, kiknek is szépen megfizettetett... azon váradi levelet több portai levelek közzé csinálta...”

⁵³ Thaly, 302–303.

⁵⁴ ZIL, 422–423. „Édes uram a munkácsi sáncznak delineációját csak propter formam küldvén kgdnek, annak hátára feiresen írtam azon dolgokat, kiket máskint pennára nem mertem tenni, melyet tüzre tartván, meg fogja kgd olvasni s continentiáját érteni...azon sáncznak delineatioját pedig, ha kgd addig is, míg minden circumstantiájával megküldhet, mert conserválni akarná az hátán levő írás hogy ne tessék, valamely papirossal ragassza bé kgd.”

⁵⁵ Thaly, 297. „Kétféle leveleit írván csak feleségemnek is kinek egyikét jel mellett Andrásznak paraszt köntösben kell megvinni”. Lásd még: Kardos Tímea: Thököly Imre és a homofonikus behelyettesítő sifre. In. Valóság, 2012/5. 27–38.

3.3. Thököly és az 1687. évi változások

Az 1686. év végén vagy az 1686–1687-es év fordulóján újabb szerencsétlenség történik, ami megtöri Thököly lendületét. Az eseményről Olasz Ferenc levelében olvashatunk, amelyet 1687. január 6-án írt Apafi Mihálynak: „Thököly ő nagysága felől igen szaporán hozák kegyelmes uram, hogy térdben-é vagy bokájában meglőtték valami szegedi labancz talpasok Temesvár táján.”⁵⁶

Az akkor harminc éves Thökölyt térdben lőtték meg, és a találat a bal térdét érte. Évszázadokkal később, 1905-ben, éppen erről a sérülésről tudják beazonosítani az örmény temetőben nyugvó Thökölyt.

Hogy a kor orvostudományának tudható-e be, vagy egyszerűen az éppen szerencsétlen pontot ért lövésnek, az nem egyértelmű, mindenesetre Thököly még évekkel később is panaszkodik sebes lábában érzett fájdalmakról, amik keverednek a sokízületi csúznak, vagy máskor köszvénynek megállapított betegségeivel és azok miatt érzett fájdalmakkal. Az viszont elég egyértelmű, hogy 1687 után Thököly lábának állapota rohamosan romlik, és egyáltalán nem kizárható, hogy mindezen összefüggések együttes tényezője vezet ahhoz, hogy néhány év múlva erős fájdalmai miatt már hordszékbe kényszerült.

Az eset Temesvárnál történt, ahol Thököly 1686. november elejétől több ízben is megfordult.⁵⁷ 1686. november 8-án Ibrahim pasát is Temesvárra rendelték háromezer emberrel. Thököly most is ahhoz az eljáráshoz folyamodik, amit egész fejedelemsége alatt tartott. Felső-Magyarország védelmében is általában kétfelé osztotta a csapatait, az egyik sereggel maga tartott, a másikat unokatestvére, Petrőczy István irányította. Ez történt 1686-ban is. Ahol Thököly maga nem tudott jelen lenni, azt tulajdonképpen jobb kezére bízta. Az adott esetben tehát Petrőczy maradt Váradon, amilyen közel csak lehet Munkácshoz, és Thököly maga a parancsnak engedelmeskedve Temesvárra tartott.⁵⁸

Ebben a hónapban Thököly többször ingázott Várad és Temesvár között, de a törökök Temesvár védelmére szüntelen visszahívták: „ha Tökölyi felől tudakozódik, megmondhatja ő kglme, hogy Váradra jött volt, de onnét a fővezér visszahivatta magához, mi végre nem tudjuk.”⁵⁹

⁵⁶ Török-magyarkori államokmánytár. 7. kötet Pest, 1872.

⁵⁷ TMÁO, 7. k. 198. 1686. nov. 4-én így tudósított erről Somlyórol Olasz Ferenc: „Tökölyi ő nagysága Tömösvárnál hallatik lenni.”

⁵⁸ TMÁO, 7. k. 200. „Petrőczit Váradon hadta, hogy az Munkácsban lévő magyar nemzet valami formán ne desperáljon, itt az mint kitanulhattam, főconsiliarius Nemesényi, Izdenczi, és Baranóczki...”

⁵⁹ Erdélyi országgyűlési emlékek. 19. kötet. Szerk: Szilágyi Sándor Budapest 1875–1898.(Továbbiakban: EOE, 19. k.) 62.

1686 decemberében várták vissza Váradra Thökölyt, aki minden bizonnyal sebesülten érkezik meg. „Váradon kgmes uram Petróczy uram ő nga és Ubrisi uramék még ott vagynak, mintegy harminczad magokkal, mind az Huszain házához szállították, most oly hírek vannak, hogy Tökölyt ő ngát várnák.”⁶⁰

1687-ben azonban a legkisebb gondja Thökölynek, hogy sebesülésből épült fel. Felvidéki iskolai tanulmányainak helyszínén, Eperjesen felállítják a vértörvényt, és sorra küldik a vallatópadra Thököly híveit. Aki tudott, az Munkácsra, vagy egyenesen Thököly mellé menekült: „... a lutheránus magyar főrendeken, sőt Caraffa rút lanienája végett és hogy őket az franczia ellen akarnák vinni az imperiumban, valóban takarodnak az vitézlő vagy dicam, praedaló rend maga mellé és Munkácsra...”⁶¹

Az eperjesi vértörvényt a Thökölyvel rokonszenvező felső-magyarországi nemesek és polgárok perbefogását végezte. Alaposan. Maga Caraffa írta le a császárnak az általa vélt okot, a büntetés kegyetlenségét indokolva, s egyúttal lehetőséget kínálva az 1687. évi országgyűlés összehívása előtt a magyar rendiség megfélemlítésére: „Széleskörű összeesküvést lepleztem le Thököly támogatói között, akik méltatlanul az Őfelségétől kapott kegyelemre, továbbra is ezt a fekélyt, Thökölyt támogatják... Nem valami új, de régi összeesküvésre bukkantam, amely már sok éve tart, még Őfelsége apjának, Ferdinánd császárnak uralkodásától, időnként megszakítva az Ön által elért nagyszerű győzelmektől. *Ez egy hidra, melynek mindig több feje nőtt ki, mint amennyit levágtunk.*”⁶²

Akik teheték elmenekültek, sokaknak rokona a munkácsi várban tartózkodott. Egyetlen célt szolgált e per: a Thököly-felkelés maradék érzelmi és eszmei gondolatait, támogatását is csírájában elfojtani. Ezen az eljáráson érződik talán a legkifejezőbben, hogy mennyire komoly megmozdulás is volt a Thököly-felkelés, hogy az 1670 óta tartó mozgalmat még egy vérszomjas bosszúhadjárat sem tudta megölni. A legszebb példa erre, hogy 1697-ben éppen tíz évvel az eperjesi események után Hegyalján Thököly nevére esketik az elégedetlen, még mindig Thököly-hívó embereket.

A durva eljárás és kegyetlenkedés egyet jelentett azzal, hogy Thököly a legelszántabb híveit is elveszítette. Csupán a Thököly oldalán és Zrínyi Ilona mellett maradtak őrizték még a felkelés eszméjét. Senki más nem is merte és nem is tudta felvállalni a bukott fejedelem támogatását. Az eljárás mélyen érinthette Thökölyt és minden bizonnyal jobban fájt az neki,

⁶⁰ EOE, 19. k. 77.

⁶¹ EOE, 19. k. 151.

⁶² Varga J. János: A fogyó félhold árnyékában. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. 166.

mint egy sérülés, hiszen nem csak fizikailag, de lelkiileg is mélyen megtörte a fejedelem jövőbe vetett hitét.

A hadszíntéren Eger vára alá gyűltek a németek és a szorongatott várba élést akartak juttatni, Thököly hadaival továbbra is Várad környékén tartózkodott: „Tökölynek ő nagyságának Gyulán való lételét... az váradi négy zászlókkal és maga három zászlóival gyűjtött hadaival, kik az élést akarták vinni Egerben, azokkal együtt Váradra jött, ott fog mulatni vagy elmégyen még bizonytalan...”⁶³

A németek természetesen az élelmiszer-utánpótlást megakadályozták: „meghallván Hajszer, hogy a törökök élést akarnak vinni Egerbe, minden lovas regimentivel kiment Debreczenbül, hogy intercipiálja az élést, arra nézve Váradról is hatszáz török s háromezer tatár ment eleiben.”⁶⁴ Bármerre is próbáltak segítséget vinni a törökök és Thököly, már nem tudtak érdemlegesen közreműködni.

A munkácsi várban Thökölytől várták a segítséget, Thököly a töröktől. Azonban mint már oly gyakran Thököly fejedelemsége alatt, valójában a török szorult Thököly segítségére, így az 1687 júniusában Munkácsról kiinduló ezerhatszáz gyalog és lovas katona jelezte, Thököly kap Munkácsról segítséget és nem fordítva.⁶⁵ Igaz a Thököly mellé küldött kis csapat könnyítette a vár terheit is, élelmezésüket és ellátásukat így nem a munkácsi várban aratásért küzdő várbelieknek kellett megoldani, hanem Thökölynek és a törököknek. Tehát egyfajta súlyátrendeződés történt, Thököly sereget kapott maga alá Munkácsból, viszont az ellátásuk is az ő terhére került át.

Thököly helyzetét tovább rontotta az 1687. évi országgyűlés, amely kimondta a Habsburgok fiúági öröklését a magyar trónon. Thököly egész fejedelemsége alatt az ellenállási záradékokra hivatkozott, felkelésének ez teremtett jogalapot. Azzal, hogy az 1687. október 1. – 1688. január 28-ig tartó pozsonyi országgyűlés az addig érvényes Aranybulla záradékot eltörölte, elsöpörte az uralkodó-elleni felkelések jogalapját is. Mindaz, amiért Thököly már ekkor tíz éve harcolt, azt most egyetlen országgyűlés főnemessége eltörölte s ezzel megszűnt az addig érvényben lévő már több évszázados magyar alkotmány. (Csak egy tiltakozó hang volt Pozsonyban, Draskovics Miklósé, aki azonban hamarosan meghalt.)⁶⁶

⁶³ TMÁO, 7. k. 226.

⁶⁴ TMÁO, 7. k. 225.

⁶⁵ Angyal, 171.

⁶⁶ Barabás Kálmán: *A trónörökösödés kérdése az 1687/88-i országgyűlésen*. Bp., 1914.). Az örökösödési törvény kommentálása osztrák részről: G. Turba. *Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion, I. Ungarn* (Bécs, 1911). Magyar részről az egész régebbi közjogi irodalmat felsoroló, részletes (és az ún. revíziós klauzula kérdését is megvilágító) munka Csekey István., *A magyar trónöröklési jog* (Bp., 1917). Fraknói Vilmos: *A Habsburg-ház*

Mindezek fényében érthető, hogy 1687 végén Thököly az országgyűlési döntések után az ellenállás jogalapját elvesztve, úgy dönt, hogy jogtalanul nem állhat harcban Munkács sem a felkent királlyal szemben. A pozsonyi országgyűlés eredményei végzetesen kijelölték az utat Munkács feladásához. Thököly nem is késlekedett. A politikai tények, és a jog változása alapján kiadta ellenálló fejedelemként és főúrként utolsó utasítását: adják fel a munkácsi várat. Thököly pontosan ezzel a lépéssel mutatta meg, hogy ügye mindvégig jogtisztá mozgalom és követelés volt. Thököly parancsára még az országgyűlés lezárta előtt Zrínyi Ilona megkezdte Munkácson a kapitulációs tárgyalásokat. A pozsonyi országgyűlés döntése értelmében már jogtalan szembenállás ezzel véget ért.

1687 második felében Thököly többnyire Várad környékére tért vissza. Telegd, Harsány, Gyula és Bánya között táborozott a sereggel: „Tökölyi ez elmúlt napokban Harsányban szállott volt, véle lévő lovas és gyalog másfél ezer magával, most már az Bánya körül való falukon vannak Váradon felől, oly híre van, hogy Telegd felé jűne.”⁶⁷

Ezen a környéken tartózkodott Munkács kapitulációjának idején is, a helyzete Munkács feladásával csak rosszabbodott: „Tökölyi ő nagysága Telegden vagyon, az lovas és gyalog hadai az körül való falukon, mikor rájok undoltak volt az labanczok Püspökinél lévő sánczokat magok elhányván felégették, hogy az labanczokat közelebb csalhassák, de azok is eszekben vötték , visszatértek...

Váradra akart volna bémenni Tökölyi ő nagysága, de az passa nem bocsátotta, hanem azt felelte, az mezőben holott akarnak legyenek, mert az övék, de a várban nem bocsáttatnak, hanem ha mi élést beszállítanak azt befogadják.”⁶⁸

1687-es év eseményei világossá tették, hogy a felső-magyarországi fejedelemség ügye végleg elbukott, s a török lehetőségei is jelentősen meggyengültek. Thököly miután kiadta a legfájóbb parancsot feleségének, hogy kezdje meg a tárgyalásokat utolsó erőssége, a munkácsi vár feladásáról, unokatestvérével, Petrőczy Istvánnal táborozott tovább és valószínűleg már csak Zrínyi Ilona biztonságos útjának elrendezését várták a környéken, abban a hitben, hogy a fejedelemasszony hamarosan csatlakozhat hozzájuk. A tervekkel és a reményekkel ellentétben azonban mindez nem így történt.

trónöröklési jogának megalapítása az 1687/88-iki országgyűlésen (Bp., 1922). Újabban Baranyai Béla: *Hogyan történt az 1687/88. évi 1–4. tc. szerinti törvényszöveg becikkelyezése* (BÉ 1933 és .kny. Bp., 1934), Patachich Boldizsár (Horvátország követe), a protestáns Okolicsányi Pál és az esztergomi káptalan követeinek feljegyzéseit használva nyomozza, miképpen szentesített a király más szöveget, mint amit a rendek jóváhagytak ; ld. még uő: *Az örökös királyság eszméje, 1655–1687* (KEkv, 1933).

⁶⁷ TMÁO, 7. k. 280.

⁶⁸ TMÁO, 7. k. 289.

3.4. A pozsonyi országgyűlés egyik következménye – A munkácsi vár feladása

A vár feladása körül természetesen kering egy kis misztikus legenda is, ármányról és összeesküvésről, árulásról. Thököly a többi vár feladását is tulajdonképpen árultatásnak tekintette, hiszen várait nagy részben harc nélkül adták át a németeknek. Vagyis nem tartottak ki, és nem várták meg az ő visszatérését. Különösen a két egykori Rákóczi-vártól nem számított erre. Regéc és Sárospatak kamráiban ugyanis még hagyott némi értéket, amelyek így mind a Habsburg-kincstárat bővítették.

Thököly utolsó várát, s annak feladását szinte szimbolikusnak tekinthetjük. Zrínyi Ilona ismerte a kódírást, és férje távollétében Thököly minden utasítása, kérése, vagy csak leírt mondata is számára parancs volt. Zrínyi Ilona engedelmes feleség volt, társ a házasságban. A legendát igazán hűen prezentálja a kapituláció idején közel tizenegy éves Rákóczi Ferenc későbbi Vallomásaiban:

„Az ostrom alatt sűrűn folyt a levélváltás, s ennek útján, ahogy hallottam, Thököly a török segítség reményével kecsegetett. Az utolsók között azonban volt egy igen nevezetes levél... megbízta anyámat, hogy káplánját, a Ferenc-rendi Bárkány Ferencet kitalált ürüggyel küldje el a várból Lengyelországon keresztül Rómába és ajánlja föl megtérését a pápának...

Zrínyi Ilona átadta a rejtjelekkel írott levelet a bevált szokás szerint Absolon kancellárnak, hogy fordítsa át a hagyományos betűkre. De mivel a levél szokatlan jelekkel íródott a kancellár a munkát nem tudta elvégezni, és a levelet visszaadta anyámnak. Ő emlékezett arra, hogy birtokában van a titkosabb jelek kulcsának is, amelyet Thököly azért hagyott meg neki, hogy közölje vele a legtitkosabb titkokat, de ő unta a szokatlan munka nyűgét, és ezeket a kulcsokat is átadta Absolonnak. Nagy döbbenettel olvasta hát ez a lutheránus ember urának terveit, és ezeket közölte Radics Andrással, akik, mint mondtam, megosztotta vele a vár őrségét és gondjának vezetését és kölcsönös egyetértésben a levél tartalma helyett valami más, hamis mondanivalót koholva vitték vissza anyámnak... ők Thököly részéről többé semmiben nem reménykedhetnek, ezért minden erejüket megfeszítettek, hogy kijátsszák terveit... megfélemezvén saját hűségesküjükről, megszerzik a németek jóindulatát, és ezt a végső elhatározást elküldik a várat körülzáró császáriak parancsnokához... megkezdték az élelmiszerek és a hadianyag elpocsékolását... megegyezés született a vár megadásának kívánatos módjáról...”.⁶⁹

⁶⁹ Vallomások, 18.

Így látta egy tizenegy éves a vár feladását. A felnőttek beszélgetéseiből természetesen elcsippentett dolgokat, amelyekbe neki nem volt beleszólása, rálátása, igazán nem is értette. Persze szebb így a Munkácsi vár feladásának története. Hogy nem a belefáradás, a reményvesztettség, és az értelmetlen szembenállás belátása vezetett az átadásához. Pedig mindezen érzések bizonyosan szerepet kaptak 1688-ban. Zrínyi Ilona két éve tartózkodott egy helyben, Munkácson, a Rákócziak várába zártan. Két év hosszú idő, melyben a célok elmosódnak. Egyértelmű volt, a házastársak így soha nem láthatják viszont egymást. Thököly nem juthat el Munkácsra, egymaga mit is érne vele? Saját magát is adja Habsburg kézre? Kellő haderő nélkül nem tud sem diplomáciai alapot teremteni, sem eredményesen szembeszállni. Zrínyi Ilona 1686-os évét talán még lekötötte a születendő gyermek körüli izgalom, és a szerelemben született gyermek gondozása.

Ahogy azonban teltek a hónapok változás nem történt. Se török, se magyar segítség nem jött. Ugyanarra a tájra ébredt, ugyanabban a várban, egyedül. Zrínyi Ilona pedig ezt viselte talán a legrosszabbul, a hosszú távollétet a férjétől. Caraffa többször is tett ajánlatot a vár feladásával kapcsolatosan. 1688 januárjában a pozsonyi országgyűlés döntései nyomán és Thököly egészen biztosan egyértelmű döntése és utasítása értelmében, Zrínyi Ilona nem a levelek fordítását unta meg, hanem a hiábavaló és jogától megfosztott szembenállást, s a várakozást férjére. A korábbi egyeztetések alapján, sőt a Lengyelországgal folytatott levelezések is egyértelműen arra szolgáltak, hogy Zrínyi Ilona a gyermekeit Lengyelország felé akarta indítani, míg maga most is, akárcsak oly sokszor korábban, férje táborába vágyott a férje után.

1688 januárjában Zrínyi Ilona arra szánta el magát, hogy feladja a várat, s ezzel elrendezi a Rákóczi árvák sorsát, elválva gyermekeitől és ő maga feltételezhetően megindul délre, Thököly után. Ez még a gyerek Rákóczi füléhez is eljutott:

„kevéssel később anyám panaszkodott a megadás meg nem tartott pontjai miatt, de leginkább akkor zúgolódott, amikor néhány hét elteltével a császár parancsa arra kényszerítette, hogy velünk együtt távozzék árváinak birtokáról és Magyarországról menjen el, mert Bécsbe szőlítették.”⁷⁰

Itt az anyját oly hódolattal imádó Rákóczi is egyértelműen leírta, hogy a megadáskor egyáltalán nem volt szó arról, hogy Zrínyi Ilona Bécsbe lesz importálva. Valószínűleg ez a Thököly-féle titkos kódolt levelekben sem így volt eltervezve, és a maga módján bátor Zrínyi módon termett asszony maga is eleget bosszankodhatott sorsa ilyen fordulatán, ha még a

⁷⁰ Vallomások, 18.

gyermek Rákóczi fülébe is maradandó módon eljutott. Nem kizárt, hogy a fejedelemszony Zrínyi Ilona sértetten végigbosszankodta az egész utat Bécsig, gyermekei előtt sem titkolva elégedetlenségét.

Az egészen biztos, hogy a vár feladása előtt még eljátszotta Thököly a szokásos köröket a vallással kapcsolatban. Thököly nem először tette ezt. A házasság megkötése előtt is felajánlotta a katolizálás lehetőségét. Sőt később törökországi száműzetése éveiben is eljátszott az áttérés gondolatával, cserébe, ha száműzetésének ezzel véget vethet. Tehát itt ismét egy fontos pillanatban biztosan elküldette a katolikus papokat, járjanak közben érdekében. Ez ellen Absolon Dániel és Radics András sem tehetett semmit. Sokkal inkább lehetett arról szó, hogy a papok már kedvezőtlen hírekkel tértek vissza. Thököly vallása már voltaképpen lényegtelen volt ebben az időben. Politikai súllyal nem rendelkezett. Egyébként a katolicizálás momentuma Thököly politikájában mindig a végső pont. Minden veszhet, de a vallás maradjon. Egyértelmű, hogy 1688 elejére Thököly elért arra a pontra, hogy belássa ez már veszett ügy – a pozsonyi országgyűlés óta jogtalan is –, s kiadta az utasítást, hogy legalább amit még ki lehet hozni belőle, azt diplomáciailag bonyolítsák le Munkácson. Zrínyi Ilona megkapta a parancsot, megkezdődhetett az alku a feltételekért.

Az ételeket annyira mégsem pazarolták, ha február végén még mindig volt három hónapra elegendő étel Munkács várában. Amit bizonyára a kis Rákóczi nem érthetett az az volt, hogy a felnőttek a következőt cselekedték: 1687 végén valószínűleg már tudták, hogy mi következik. Eleség bőven volt, miért adnák oda a német őrségnek? Tehát megkezdődött a felhalmozott javakon a dőzsölés és pazarlás, utoljára még bőségesen fogyasztanak abból, ami megadatott, még kiélvezik Thököly zászlaja alatt a Rákóczi várban a bőség ízét.

S a munkácsi várban maradottak megkezdtek a tárgyalásokat, amelyből természetesen a lehető legjobbat akarták kihozni.

Munkács kapitulációja 1688. január 15-én történt. A kapituláció szövegében a következők foglaltattak: Zrínyi Ilonának Bécsbe kellett mennie, az ingatlanok a kamara kezére kerülnek, az ingóságok az árváknak visszaadtnak. Minden pecsétet, mellyel török engedelmeiből éltek át kell adatni. Mint zászlók, kardok, palástok, de főképp az athnámét és Thököly ingóságait is köteles volt átadni. A hűség iránt új hitet kell letenniük. Thökölyhez kimenni, vagy vele egyetérteni ne merészeljenek, mert azok az amnestia alól mentesülnek.

A munkácsi kapitulációval Zrínyi Ilona olyan dolgokat írt alá, amikkel bizonyosan nem értett egyet, de ami ellen már semmit sem tehetett. Átadta férje fejedelmi jelvényeit – kivéve az athnámét, amelynek hollétéről maga sem tudott –, a gyönyörűen hímzett vörös zászlókat, melyekre az a sors várt, ami a politikai halottaknak adatik. Egy sem maradt fenn a

történelem során, talán még abban az évben elégették mindet, hogy nyoma se maradjon a magyarok emlékezetében: „Thökölihez való küldés és az vár feladásáról való tudósítás, sem az Fejedelemasszonynak, se másnak senkinek meg nem engedtetik: mivel már másképen, emberi mód szerint megholtnak tartatik.”⁷¹

Az utazás romantikus, már-már vadregényes volta idillikusnak tűnik, a legérdekesebb momentuma szinte meglepően összecseng azzal, hogy Rákóczi erős írói vénája éppen a legizgalmasabb elemeket, mitikusságot és legendáriumot adja adalékul nevelőapja életéhez. Egy úti baleset a legmaradandóbb Rákóczinak, amely meglepő módon éppen Likava vára alatt történik. Különös a véletlen, nem igaz?

„Nővérem és én egy kocsiban utaztunk, anyámmal, a női lakosztály kellékeivel és már a Likava vára alatt fekvő Rózsahegy városához közeledtünk, egy egész partszakasz beomolva a rudas ló alatt... csak annyi időt adott, hogy kiugorjunk a kocsiból, míg a mindenholnan odafutó udvaroncok a bajt nem orvosolták....”.⁷²

Thököly tizenhét évvel korábban 1670. december 4-én Likava várából indult bujdosásra, s most 1688 februárjában Thököly-felkelés története ezzel az utazással zárult.

Thököly, akárcsak neje, Zrínyi Ilona jól ismerte a bibliai példázatot: „Kérjete és megadatik néktek; keressetek és találtok; zörgessetek és megnyittatik néktek. Mert aki kér, mind kap; és aki keres, talál; és a zörgetőnek megnyittatik.” A Szent Liga országai, a pápa, a lengyel király, de még az egykor bujdosókat bátorító francia király sem nyitott ajtót, sem Thökölynek, sem Zrínyi Ilonának.

⁷¹ Thaly, 319.

⁷² Vallomások, 19.

IV. Befejezés

A dolgozatomban érintett témák szorosan az előző évek, sőt évtizedek történeteiben gyökereztek, azonban kiteljesedésük éppen erre az időszakra tehető.

Thököly Imre az 1686-1688-ig tartó időszakban a nemesi felkelést kiterjesztette, vagy inkább áthelyezte Erdély területére. E két évben, ugyanis már mind a királyi Magyarország, mind Erdély területén voltak elkobzott birtokai. (Felvidéki birtokait 1670-ben veszítette el, Erdélyi birtokait 1685-ben.) Amikor Thököly saját zászlaját bontotta ki Erdély területén, tulajdonképpen a nemesi ellenállás jogát alkalmazta, az erdélyi jogrend szerint is egy főúr választhat, vagy eltűri jószágai elvesztését, vagy ellenáll.

E tény történelmi érdekessége abban áll, hogy az elvesztett birtokaiért harcba szálló Thököly mindkét területnek fejedelme lesz, igaz nem egy időben. (Felső-Magyarország fejedelme 1682–1685, Erdély fejedelme 1690.)

Amit dolgozatomban második vonásként nagyon hangsúlyosan igyekeztem kiemelni, hogy Thököly lépései, felkelésének alapja mindvégig a jog szilárd talaján állt. Az 1687. évi pozsonyi országgyűlésig – amely az Aranybulla ellenállási záradékát törölte el – Thököly jogosan élt az ellenállás jogával, s politikájának nemesi ellenállási vonása éppen az 1687. évben kristályosodik ki a legtisztább formában. Ahogy az országgyűlés megszavazza a rá mért végzetes döntéseket – vagyis az ellenállási záradék érvényét veszti – Thököly válaszként azonnal kiadja a parancsot az utolsó erősség feladására. Mert ettől a tényről a szembenállás már jogtalan lett volna. Thököly mindvégig jogtisztelő magatartással állt felkelése élén, és ehhez mindvégig hű maradt. Ezt példázza Munkács 1688. január 15-i kapitulációja, mely még a pozsonyi országgyűlés lezárulása – 1688. január 28. – előtt megtörténik. A munkácsi vár feladása Thököly parancsára, az ő tudtával és beleegyezésével történt, s utolsó erősségének feladását éppen az 1687-es pozsonyi országgyűlés döntéseinek ismeretében tette, hogy ne érhesse a jogtalan szembenállás vádja se Thökölyt, se a várvédőket. Ezt bizonyítja, hogy a munkácsi várban egészen a következő évi betakarításig elegendő élelem volt felhalmozva, a várvédők tehát még nem készültek a vár feladására, azt csak a jog változása idézte elő és Thököly utasítása. A munkácsi vár feladásához sok körülmény hozzájárulhatott, de a végső mozzanatot a megadáshoz a pozsonyi országgyűlés döntései hozták meg.

V. Irodalomjegyzék

Kiadott források:

- Cserei Mihály: Erdély históriája. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- Erdélyi országgyűlési emlékek. 19. kötet. Szerk: Szilágyi Sándor Budapest, 1875-1898.
- Rákóczi Ferenc: Vallomások. 2003.
- Szilágyi Sándor: Zrínyi Ilona levelei 1681–1687. Történelmi Tár, 1880.
- Thaly Kálmán: Késmárki Thököly Imre naplói és emlékezetes írásai. Budapest, 1873.
- Thaly Kálmán: Késmárki Thököly Imre és némely főbb híveinek naplói és emlékezetes írásai. Pest, 1868.
- Török-magyarkori államokmántár. Szerk.: Szilády Áron-Szilágyi Sándor 7. kötet Pest, 1872.

Szakirodalom:

- A Thököly-felkelés és kora. Szerk.: Benczédi László. Akadémiai Kiadó. Bp. 1983.
- Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre. Budapest, 1889.
- Nagy László: A török világ végnapjai Magyarországon. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986.
- Trócsányi Zsolt: Teleki Mihály: Erdély és a kuruc mozgalom. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.
- Varga J. János: A fogyó félhold árnyékában. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.
- Barabás Kálmán: A trónörökösödés kérdése az 1687/88-i országgyűlésen. Bp., 1914.
- Csekey István: A magyar trónöröklési jog. Bp., 1917.
- Fraknói Vilmos: A Habsburg-ház trónöröklési jogának megalapítása az 1687/88-ik országgyűlésen. Bp., 1922.
- Baranyai Béla: Hogyan történt az 1687/88. évi 1–4. tc. szerinti törvényszöveg becikkelyezése. Bp. 1934., Az örökös királyság eszméje, 1655–1687 (KEkv, 1933).
- Erdély története. 1. 2. k. Szerk: Makkai László-Mócsy András. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1988.